

#### 4. Az információs társadalom előkészítése

A társadalmaknak, a politikusoknak és a polgároknak egyaránt érzékelniük kell az információs társadalom előnyeit. Az új lehetőségek sorsa nemcsak attól függ, hogy egyes fogyasztók elégedettek-e az új szolgáltatásokkal, hanem attól is, hogy a polgárok széles rétegei elfogadják-e a felkínált új, informatikai életformát. Az információs társadalom lehetővé teszi új helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi szervezetek létrejöttét, és az egyén ezekben aktívan részt vehet, akár otthonából is. Az információs társadalom kiépítését célzó egyes akciók különböző helyi, regionális vagy nemzeti csoportokat céloznak meg, és különféle rendezvényeken, akciókkal kívánnak híveket toborozni.

Az információs társadalom, a tudás társadalma már kialakulóban van. Szemünk előtt tör be az informatika a gyárakba, vállalatokba, irodákba és az otthonokba. Az összes felmerülő kérdésre ma még aligha lehet választ adni. Folyamatos vitákra van szükség, de Európa – belső ellentétei ellenére is – egységes abban, hogy ezt látja a fejlődés követendő útjának.

/CARPENTIER, M.: Towards the information society in Europe. = CORDIS Focus, 25. sz. 1994. október 14. p. 2-4./

(Reich György)

## Elektronikus folyóiratok – múlt, jelen...és jövő?

Sokan gondolják, hogy az elektronikus folyóiratok megoldják papíralapú társaik egy sor problémáját. Ezzel szemben úgy tűnik, hogy a rohamos technikai haladás ellenére is csak lassan fejlődik az elektronikus folyóiratok piaca.

### A múlt

A BLEND projekt nemcsak az elektronikus folyóiratok kiadásának lehetőségességét hivatott megvizsgálni, hanem az egész kommunikációs folyamat (a megbízástól a kézirat benyújtásán, a bírálói véleményezésen, a szerkesztésen át egészen a kiadásig) számítógépesítésének megvalósíthatóságát. A projekt keretében a JANET-hálózaton és telefonvonalakon át egy központi nagyszámítógép segítségével kommunikáltak egymással a résztvevők, és tárolták a *Computer Human Factors* c. elektronikus folyóirat elkészült számait.

Egy szempontból mindenképpen felülmúlta ez a folyóirat papíralapú társait: lehetőséget adott az olvasóknak a cikkek kommentálására, és ezeket a kommentárokat a többi olvasó is megtekinthette. Mód volt a szerzők reagálására is, ami dialógust eredményezett, és a kutatás élő folyamatának érzetét keltette, szemben a gyakran több mint egyéves átfutási idejű papíralapú folyóirattal. Problémát okozott ugyanakkor, hogy a kísérletek idején gyenge volt a képernyők minősége, lassú volt az adatátvitel stb. A terminálokhoz is bonyolult volt akkoriban a hozzáférés. (Manapság már a legtöbb oktató asztalán ott van a személyi számítógép.) A cikkekben nehézkes volt a mozgás, ezért sokan inkább kinyomtatták az őket érdeklő cikkeket, amelyek sima ASCII-szövegek voltak.

A QUARTET projekt célja valamivel tágabb volt, mint a BLEND-é: az információtechnika a

tudományos kommunikációra gyakorolt hatását vizsgálta. Magában foglalta nemcsak az elektronikus publikálást, hanem az elektronikus szövegszerkesztést, az elektronikus levelezést, az elektronikus konferenciákat és az elektronikus dokumentumellátást is. E projekt keretében hozták létre a világ első hipertext folyóiratát, a *HyperBIT*-et is. Lehetővé tették a szerzők és címek listáiban való böngészést, továbbá a folyóirat teljes szövegében való keresést. Minden cikket a Guide hipertext szoftver segítségével strukturáltak, a cikkekben levő keresztutalásokat pedig aktív hipertext kapcsolattá tették, aminek következtében az olvasó könnyen és gyorsan mozoghatott a cikkek között.

A HyperBIT-nek több előnye is volt a papíralapú folyóiratokkal szemben. Mindenkinek azonnal rendelkezésre állt a számítógépén, míg a hagyományos folyóirat egy-egy példányát csak sorban lehetett használni. A teljes szövegben történő keresés, a bibliográfiai részletek felnyíló ablakban való megjelenése is hasznos volt. Bár Macintosh gépeken futott, a képfelbontás bizonyos grafikák esetében nem volt mindig kielégítő.

Az ADONIS tulajdonképpen nem az elektronikus folyóiratok problémáját vizsgálta, hanem a modern információtechnikát hasznosította a dokumentumellátás jövedelmezőségének javítására anélkül, hogy a felhasználóknak többet kellett volna fizetniük. Beépített CD-ROM-meghajtóval, 300 dpi feloldóképességű, A4 méretű képernyővel rendelkező PC-ből és lézerprinterből álló munkaalomásokat használtak a tesztelő könyvtárakban. A hetente aktualizált CD-ROM-okon 219 biomedicinális folyóirat szövegét tárolták. Az ADONIS, úgy tűnt, sokat kínál a tudományos kutatóknak, így sikertelenségének okai igen tanulságosak lehetnek az elektronikus folyóiratok számára is.

A HyperBIT-hez hasonlóan az ADONIS esetében is gondot jelentett a képernyők feloldóképessége, mert viszonylag jó szintje ellenére sem volt elég a biomedicinális folyóiratokban gyakori fotóanyagok megjelenítésére. Mivel képként tárolták az információt, nem volt lehetőség a teljes szövegben való keresésre. A megjelenítés csak oldalanként történhetett, és meglehetősen lassan. A feldolgozott folyóiratok száma túl kevés és túl sok volt egyszerre: túl sok volt abban az értelemben, hogy egy-egy használó a 219 címnél csak egy töredékére volt kíváncsi, és túl kevés a szakterület teljes folyóirat-mennyiségéhez képest.

Az utóbbi években sok elektronikus folyóirat használja a **LISTSERV** szoftvert, amely tipikus formájában az előfizetők központi listáját tárolja, és egy-egy szám elkészültekor elektronikus postán küldi el nekik a tartalomjegyzéket és a cikkek kivonatait. A cikkeket aztán az előfizetők elektronikus postán kéri és kapják meg.

Bár a folyóiratszám fogalmát használják itt is, a cikkek egyenként kérhetők. A tartalomjegyzékeket és a kivonatokat tárolják – későbbi visszakeresésre. Ezek a folyóiratok legtöbbször csak sima ASCII-szövegre és rögzített sorhosszra korlátozódnak.

### A jelen

A **LISTSERV**-folyóiratok átmenetet képeznek a múlt és a jelen között, és azt mutatják, hogy az elektronikus folyóiratok legalábbis megvannak.

A **CORE** (Chemistry Online Retrieval Experiment) a kémia területén kíséri meg a folyóirat-irodalom jelentős részét továbbítani a könyvtári és a kutatói munkaállomásokra. A cikkeket szöveggé és bittérképezett formátumban is tárolják. A projekt résztvevői: a Cornell Egyetem Albert Mann Könyvtára a házigazda és irányító; az American Chemical Society 20 folyóirat utolsó tíz évfolyamának anyagát adja mikrofilmen és ASCII-formátumban, a Chemical Abstracts Service indexelési rendszerének elektronikus változatát nyújtja; az OCLC (Online Computer Library Center) az adatbázisokkal kapcsolatos tapasztalataival, a BellCoRe a szövegek és grafikák konverziója és továbbítása, valamint a felhasználói interfészek terén meglevő szakértelme révén vesz részt a programban.

A **TULIP** (The University Licensing Program) ugyancsak folyóiratok hálózati hozzáféréseinek biztosítását célozza. Az Elsevier 42 anyagtudományi folyóiratát fogja 15 amerikai egyetem rendelkezésére bocsátani. A projekt meg kívánja vizsgálni a folyóiratok elektronikus továbbításának közgazdasági, jogi és technikai kérdéseit. Kezdetben (az ADONIS-hoz hasonlóan) bittérképezett formátumban tárolják a folyóiratokat, csak bibliográfiai keresésre lesz mód, teljes szövegűre nem.

Az American Association for the Advancement of Science és az OCLC indította az **OJCTT** (*Online Journal of Current Clinical Trials*) orvostudományi elektronikus folyóiratot, amely egyelőre nem fejlődik a várt mértékben. Győzködni kell a szerzőket, hogy itt publikáljanak; valószínűleg egyre inkább élni fognak a lehetőséggel.

Az amerikai kezdeményezések mellett van az **IOPP/LUT** brit projekt is. Az Institute of Physics Publishing és a Loughborough Egyetem (a **BLEND** és a **QUARTET** programokhoz hasonlóan a British Library támogatásával) egy sor pénzügyi, technikai és a felhasználókkal kapcsolatos kérdést, lehetőséget fog megvizsgálni. A **TULIP** résztvevői ingyenesen kapják az elektronikus változatot, ha előfizetnek a papírváltozatra; a brit programban mindkét forma ingyenesen elérhető.

### A jövő

A papíralapú folyóirat nyilvánvalóan még sokáig jelen lesz, de várható az elektronikus folyóiratok fennmaradása is. Nincs sok megoldandó technikai kérdés, bár a kívánatos technológiák egy része egyelőre még sokba kerül. Nagy felbontást igénylő színes képek megjeleníthetők, de az erre alkalmas képernyők túl drágák. Ezeknek a képeknek hálózaton való továbbítása viszont nem lehetséges.

A meglevő technikákat ésszerűbben kellene felhasználnunk. A **LISTSERV**-alapú folyóiratok esetében például kicsi a hatékonyság, mivel ugyanazt küldik különböző helyekre. A hálózatok magasabb szintű kiépítése esetén (pl. **SuperJANET**) is csak a növekvő igények jelenlegi szinten való kielégítése lesz lehetséges, nem pedig a szolgáltatások fejlesztése.

Kérdéses az is, a végfelhasználónak vagy a könyvtárnak sugározzák-e szét az elektronikus folyóiratokat, az utóbbi megoldással fenntartva a könyvtárnak a kommunikációs láncolatban betöltött szerepét.

Nyitott szerzői jogi kérdések is vannak. A papírhordozó viszonylag könnyen másolható, a másolat azonban rosszabb minőségű az eredetnél. Az elektronikus forma esetében még egyszerűbb a másolás.

Egy-egy hálózatban nem mindig világos a felhasználó előtt, ki fizet a tárolásért, a vonalhasználatért stb.; a finanszírozás általában több forrásból történik, tehát látszólag ingyenes. Nyilvánvaló, hogy nem a technikai gát fog az elektronikus folyóiratok útjába állni. A kérdést a felhasználó dönti el. Számára e folyóiratoknak legalább azt kell nyújtaniuk, amire papíralapú társaik képesek.

/McKNIGHT, C.: *Electronic Journals – past, present... and future?* = *Aslib Proceedings*, 45. köt. 1. sz. 1993. p. 7–10./

(Koltay Tibor)